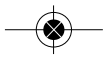

IN ALLE REDELIJKHEID

Van Tim Keller verschenen

In alle redelijkheid – *Christelijk geloof voor welwillende sceptici*

De vrijgeveige God – *Recht naar het hart van het christelijk geloof*

Namaakgoden – *De lege beloften van geld, seks en macht en de enige werkelijke hoop*

Ruim baan voor gerechtigheid – *Rechtvaardig worden door Gods genade*

Kruistocht – *Het leven van koning Jezus*

Bevrijd van je zelf – *De weg naar echte christelijke blijdschap*

Het huwelijk – *Gods wijsheid over gevende liefde*

Goed werk – *Ons dagelijks werk en Gods plan voor de wereld*

Centrum-Kerk – *Het evangelie midden in je stad*

Galaten – *Om te lezen, te leren, te leiden*

Aan Gods hand door pijn en lijden

Ontmoetingen met Jezus – *Onverwachte antwoorden op grote levensvragen*

Rechters – *Om te lezen, te leren, te leiden*

Bidden – *Vertrouwelijke omgang met de ontzagwekkende God*

Preken – *Geloof overbrengen in een sceptische tijd*

Romeinen 1-7 – *Om te lezen, te leren, te leiden*

Psalmendagboek – *Een jaar lang leven met de liederen van Jezus*

Romeinen 8-16 – *Om te lezen, te leren, te leiden*

Geroepen tot barmhartigheid

Bij je volle verstand – *Een uitnodiging voor sceptici*

Kerstboodschap – *Het geheim van de geboorte van Christus*

Spreekendagboek – *Gods wijsheid voor het leven*

Tim Keller

IN ALLE
REDELIJKHEID
Christelijk geloof
voor
welwillende
sceptici

 Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

Eerste druk: september 2008
Tweede druk: oktober 2008
Derde druk: oktober 2008
Vierde druk: december 2008
Vijfde druk: februari 2009
Zesde druk: juli 2009
Zevende druk: december 2009
Achtste druk: juli 2010
Negende druk: mei 2011
Tiende druk: mei 2012
Elfde druk: september 2013
Twaalfde druk: juli 2015
Dertiende druk: mei 2017
Veertiende druk april 2019

© 2008 Tim Keller

Oorspronkelijke uitgever Dutton, Penguin Group (USA) Inc. New York, U.S.A.

Oorspronkelijke titel *The Reason for God – Belief in an Age of Skepticism*

© 2008 Uitgeverij Van Wijnen, Postbus 172, 8800 AD Franeker

www.uitgeverijvanwijnen.nl

De Bijbelteksten zijn met toestemming van het Nederlands Bijbelgenootschap overgenomen uit de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV).

Vertaling drs. L.C. Runhaar

Omslagontwerp Garage/BNO

ISBN 978 90 5194 338 2

NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd in welke vorm dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form whatsoever without previous written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding 7

Deel 1 De sprong van de twijfel 23

- 1 Het kan niet waar zijn dat er maar *een* ware godsdienst is 25
- 2 Hoe kan een goede God lijden toestaan? 43
- 3 Het christendom is een dwangbuis 54
- 4 De kerk is verantwoordelijk voor heel veel onrecht 69
- 5 Hoe kan een God van liefde mensen naar de hel sturen? 85
- 6 De wetenschap heeft het christendom ontkracht 100
- 7 Je kunt de Bijbel niet letterlijk nemen 112

Intermezzo 129

Deel 2 Redenen voor het geloof 139

- 8 Aanwijzingen voor God 141
- 9 Kennis van God 156
- 10 Het probleem van de zonde 171
- 11 Religie en het evangelie 185
- 12 Het (ware) verhaal van het kruis 197
- 13 De realiteit van de opstanding 211
- 14 De dans van God 222

Epiloog: Hoe nu verder? 235

Dankbetuiging 248

Noten 250

Register 286

Aan Kathy, mijn heldin

Inleiding

Ik vind uw gebrek aan geloof... verontrustend.

~ Darth Vader

De strijdende partijen hebben allebei gelijk

Er gaapt vandaag de dag een enorme kloof tussen wat in de volksmond bekendstaat als progressief en conservatief. Beide partijen verlangen dat je het niet alleen oneens bent met de ander, maar dat je de ander veracht als (in het beste geval) niet goed snik of (in het slechtste geval) slecht. Dit geldt nog des te meer als het over religie gaat. Progressieven jammeren dat het fundamentalisme razendsnel groeit en dat niet-gelovigen gebukt gaan onder stigmatisering. Ze wijzen erop dat de politiek verreachtst is en daarbij gesteund wordt door megakerken en hele legers orthodoxe gelovigen. Conservatieven hekelen daarentegen onophoudelijk de maatschappij die in hun ogen steeds sceptischer en steeds relativistischer wordt. Vooraanstaande universiteiten, mediabedrijven en hoogaangeschreven instituten zijn volgens hen zwaar gesecculariseerd en beheersen daarmee de cultuur.

Wie heeft er gelijk? Is het scepticisme of nu juist het geloof bezig met een opmars in de wereld van vandaag? Het antwoord is ja. De strijdende partijen hebben allebei gelijk. Scepticisme, angst en woede in de richting van de traditionele religie winnen aan kracht en invloed. Maar tegelijkertijd groeit het robuuste, orthodoxe geloof in de traditionele geloofsovertuigingen. Het aantal mensen dat niet naar de kerk gaat neemt in de Verenigde Staten en in Europa langzaam toe.¹ Het aantal Amerikanen dat bij opiniepeilingen “geen religieuze voorkeur” invult, is enorm gegroeid. De getallen zijn in de afgelopen jaren verdubbeld of zelfs verdrievoudigd.² Een eeuw geleden hebben de meeste Amerikaanse universiteiten hun formeel christelijke fundering ingeruild voor een openlijk seculiere.³ Als gevolg hiervan hebben mensen met traditionele geloofsovertuigingen

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

nauwelijks meer een voet tussen de deur van de instituten die cultureel de lakens uitdelen. Maar ook al groeit het aantal mensen dat “geen religieuze voorkeur” heeft, bepaalde kerken met schijnbaar achterhaalde overtuigingen (zoals het geloof in een onfeilbare Bijbel en wonderen) groeien ook. In de Verenigde Staten nemen deze kerken in aantal toe. In Afrika, Latijns-Amerika en Azië rijzen de aantallen werkelijk de pan uit. Zelfs in een groot deel van Europa is er enige groei in kerkbezoek waar te nemen.⁴ En ondanks het secularisme van de meeste universiteiten en andere instellingen voor hoger onderwijs, groeit de godsdienst in bepaalde hoeken van de academie. Er bestaan schattingen dat 10 tot 25 procent van alle filosofiedocenten en -hoogleraren in de Verenigde Staten tot orthodoxe stromingen van het christendom gerekend kunnen worden. Dertig jaar geleden was dat nog minder dan 1 procent.⁵ De vooraanstaande academicus Stanley Fish zou die trend op het oog kunnen hebben gehad toen hij schreef: “Toen Jacques Derrida [in november 2004] overleed, werd ik gebeld door een journalist die wilde weten wat de *Hochtheorie* en de hegemonie van ras, klasse en *gender* zou opvolgen als het nieuwe brandpunt van intellectuele activiteit aan de universiteiten. Ik antwoordde zonder omhaal: religie.”⁶

Kortom, de wereld polariseert op het punt van religie. De wereld wordt tegelijkertijd meer en minder religieus. Ooit geloofde men stellig dat de seculiere Europese landen de voorlopers waren van de rest van de wereld. Men dacht dat de robuuste en supernaturalistische vormen van religie zouden verdorren of in hun geheel zouden uitsterven. Maar de theorie dat technologische vooruitgang onvermijdelijk secularisatie met zich meebrengt, gaat op dit moment in toenemende mate overboord of wordt op zijn minst radicaal opnieuw doordacht.⁷ Misschien koerst zelfs Europa niet af op een seculiere toekomst, nu het christendom op bescheiden wijze en de islam exponentieel groeit.

De twee kampen

Ik spreek vanuit een ongebruikelijk perspectief over dit tweezijdige fenomeen. Ik ben opgegroeid in een doorsnee lutherse kerk in het oosten van de staat Pennsylvania. Toen ik aan het begin van de jaren zestig de tiener-

INLEIDING

leeftijd bereikte, werd het tijd dat ik ging meedoen aan de vormselgroep⁸, een tweejarige cursus over het christelijke geloof, christelijke ethiek en kerkgeschiedenis. Het doel van deze cursus was om jonge mensen tot een vollediger begrip van het geloof te brengen, zodat zij zich er publiekelijk aan konden verbinden. In het eerste jaar kreeg ik les van een geëmeriteerde voorganger. Hij was tamelijk traditioneel en behoudend en sprak vaak over het gevaar van de hel en de noodzaak van een groot geloof. Maar in mijn tweede jaar kreeg ik les van een nieuwe, jonge geestelijke die net van het seminarie kwam. Hij was sociaal activist en zat vol twijfels over de traditionele christelijke leer. Het was bijna alsof ik onderwezen werd in twee totaal verschillende religies. In het eerste jaar stonden we voor een heilige, rechtvaardige God wiens toorn alleen met de grootste moeite en tegen de grootste prijs kon worden afgewend. In het tweede jaar hoorden we over een geest van liefde in het universum, een geest die voornamelijk van ons vroeg dat wij ons inzetten voor mensenrechten en bevrijding van de onderdrukten. De belangrijkste vraag die ik aan mijn leermeesters wilde stellen, was: “Wie van jullie liegt er?” Maar veertienjarigen zijn niet zo assertief en dus hield ik mijn mond.

Later kwam ons gezin op een meer behoudende plek terecht: we gingen over naar een kleine methodistenkerk. De jaren dat wij hier kerkten, waren verantwoordelijk voor de versterking van (wat je zou kunnen noemen) de “hellevuur-laag” van mijn religieuze vorming, hoewel de dominee en de kerkleden in de persoonlijke omgang bijzonder aardige mensen waren. Vervolgens vertrok ik naar een van die goede, liberale, kleinere universiteiten in het noordoosten van de Verenigde Staten, waar men al snel kwam aanzetten met emmers water om de vlammen van de hel in mijn verbeelding te doven.

De faculteiten filosofie en geschiedenis waren sociaal geradicaliseerd en stonden zwaar onder invloed van de neomarxistische kritische theorie van de *Frankfurter Schule*. In 1968 was dat behoorlijk heftig. Het sociale activisme was bijzonder aantrekkelijk en de kritiek op de Amerikaanse burgermaatschappij was hoogst fascinerend, maar de filosofische gronden vond ik erg verwarrend. Ik zag twee kampen en volgens mij zat er in beide kampen iets grondig mis. De mensen die hartstochtelijk kozen voor soci-

KELLER IN ALLE REDELJKHEID

ale gerechtigheid waren morele relativisten terwijl de morele en fatsoenlijke mensen zich niets aantrokken van de wereldwijde onderdrukking. Emotioneel voelde ik me aangetrokken door het eerste kamp. Welk jongmens zou dat niet hebben? Bevrijd de onderdrukten en vrij met wie je wilt! Maar ik bleef me afvragen: “Als moraliteit relatief is, dan is sociale gerechtigheid dat toch ook?” Dit leek mij een schromelijke inconsequentie bij mijn hoogleraren en hun volgelingen. Toch kreeg ik in die tijd ook oog voor de grote tegenstrijdigheid in de traditionele kerken. Hoe kon ik ooit terugkeren tot het soort orthodox christendom dat de rassenscheiding in het Zuiden en de apartheid in Zuid-Afrika steunde? Het christendom scheen mij steeds onwerkelijker toe. Ik kon in die verwarrende tijd echter nog geen levensvatbare alternatieve denk- en levensstijl ontwaren.

Ik wist dat toen nog niet, maar deze geestelijke “onwerkelijkheid” werd veroorzaakt door drie hindernissen op mijn levenspad. In mijn jaren aan de universiteit vielen deze hindernissen geleidelijk aan weg en werd mijn geloof vitaal en levensbepalend. De eerste hindernis was een intellectuele. Ik werd geconfronteerd met een groot aantal moeilijke vragen over het christendom: “Hoe zit het met de andere godsdiensten? Hoe zit het met het kwaad en het lijden? Hoe kan een liefdevolle God oordelen en straffen? Waarom zou ik hier ook maar iets van geloven?” Ik begon boeken te lezen en verdiepte me in de standpunten van beide zijden. En langzaam maar zeker begon het christendom steeds zinniger te worden. De rest van dit boek laat zien waarom ik dit nog steeds vind.

De tweede hindernis was een innerlijke, een persoonlijke. Als je kind bent, kan de plausibiliteit van het geloof steunen op het gezag van anderen, maar als we volwassen worden, ontstaat er ook behoefte aan een persoonlijke ervaring. Een ervaring uit de eerste hand. Jarenlang had ik “mijn gebeden gezegd” en hoewel ik soms dat inspirerende, esthetische gevoel van verwondering had bij het zien van de zee of een berg, had ik Gods aanwezigheid nog nooit persoonlijk ervaren. Hiervoor waren niet zozeer kennis of gebedstechnieken nodig, maar een proces waarin ik grip kreeg op mijn eigen behoeften, fouten en problemen. Dat was een pijnlijk proces dat, zoals gebruikelijk, in werking werd gezet door teleurstellingen en fouten. Het zou een ander boek kosten om daarop in te gaan, maar wat

INLEIDING

hier gezegd moet worden, is dat de geloofsreizen nooit simpelweg intellectuele oefeningen zijn.

De derde hindernis was een sociale. Ik had enorme behoefte aan een “derde kamp”, een groep christenen met hart voor wereldwijde gerechtigheid, maar die deze hartstocht fundeerden in de aard van God in plaats van in hun eigen subjectieve gevoelens. Toen ik deze broederband (en net zo belangrijk: zusterband) gevonden had, begon alles te veranderen. Deze drie hindernissen werden niet van de ene op de andere dag geslecht en ook niet in een bepaalde volgorde. Ze liepen door elkaar en waren van elkaar afhankelijk. Ik ging ze niet methodisch te lijf. Alleen achteraf kan ik zien hoe deze drie factoren samenwerkten. Omdat ik altijd op zoek was geweest naar dat derde kamp, raakte ik geïnteresseerd in het vormgeven en initiëren van nieuwe christelijke gemeenschappen. Dat betekende: predikant worden, een ambt waarin ik enkele jaren na de universiteit bevestigd werd.

Het uitzicht vanuit Manhattan

Aan het einde van de jaren tachtig verhuisden mijn vrouw Kathy en ik met onze drie jonge zoons naar Manhattan om een nieuwe kerk te beginnen voor een grotendeels onkerkelijke bevolking. In de onderzoeksfase kreeg ik van bijna iedereen te horen dat dit gekkenwerk was. Kerk betekende gematigdheid of conservatisme; de stad was liberaal en springerig. Kerk betekende families; New York City zat vol jonge singles en “niet-traditionele” huishoudens. Kerk betekende bovenal geloof, maar Manhattan was het land van sceptici, critici en cynici. De middenklasse (de gebruikelijke markt voor een kerk) was bezig de stad te ontvluchten vanwege de criminaliteit en stijgende kosten. Wie achterbleven waren de mondaine en hippe mensen, de rijken en de armen. Ik kreeg te horen dat de meesten van hen alleen maar kunnen lachen bij het idee kerk. Kerkelijke gemeentes krompen en de meeste kerken moesten grote moeite doen om zelfs maar hun gebouwen te onderhouden.

Veel van mijn eerste contacten vertelden mij dat de weinige gemeentes die wel een gehoor hadden weten te behouden, dit hadden gedaan door de

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

traditioneel christelijke leer aan te passen aan het meer pluralistische ethos van de stad. “Vertel de mensen niet dat ze in Jezus *moeten* geloven, dat vinden ze hier bekrompen.” Ze konden niet geloven dat de overtuigingen van de nieuw op te richten gemeente de orthodoxe, historische leerstellingen van het christendom zouden zijn: de onfeilbaarheid van de Bijbel, de godheid van Christus, de noodzaak van geestelijke wedergeboorte; stuk voor stuk leerstellingen die door de meerderheid van de New Yorkers als wanhopig ouderwets van de hand worden gewezen. Niemand zei ooit hardop “vergeet het maar!”, maar het klonk wel tussen de regels door.

Niettemin begonnen we met *Redeemer Presbyterian Church* en aan het eind van 2007 was het gehoor uitgroeid tot meer dan vijfduizend mensen. Daarnaast waren uit Redeemer meer dan een dozijn dochtergemeentes in de onmiddellijke omgeving van de metropool voortgekomen. De kerk is multi-etnisch en jong (de gemiddelde leeftijd ligt rond de dertig) en bestaat voor meer dan twee derde uit singles. Ondertussen zijn er tientallen vergelijkbaar orthodoxe gemeentes ontstaan in Manhattan en honderden andere in de vier andere stadsdelen.⁹ Eén onderzoek liet zien dat alleen al door Afrikaanse christenen in de afgelopen jaren in New York City meer dan honderd kerken waren gesticht. Wij stonden net zo verbaasd als iedereen.

New York staat niet op zichzelf. In het najaar van 2006 kwam *The Economist* met een artikel waarvan de ondertitel luidde: “Overall stort het christendom in, behalve in Londen.” De hoofdlijn van het artikel was dat veel jonge professionals (en nieuwe immigranten) samenstroonden in orthodox-protestantse, evangelicale kerken, ondanks de afname van kerkbezoek en uitingen van christelijk geloof in heel Engeland en Europa.¹⁰ Dat is precies wat ik hier heb gezien.

Dit leidt tot een vreemde conclusie. We zijn aangekomen op een cultureel moment waarop zowel sceptici als gelovigen het gevoel hebben dat hun bestaan bedreigd wordt, omdat zowel seculier scepticisme als religieuze geloofsovertuigingen aanzienlijk aan kracht winnen. We bevinden ons niet in de westerse christenheid van het verleden, noch in de seculiere religieuze samenleving die ons was voorspeld. We bevinden ons heel ergens anders.

INLEIDING

Een verdeelde cultuur

Drie generaties geleden kozen mensen hun religieuze overtuigingen niet, die erfden ze. Een meerderheid van de mensen behoorde tot een van de historische, doorsnee-protestantse kerken of tot de rooms-katholieke Kerk. Vandaag de dag vergrijzen deze “traditioneel protestantse kerken” (zoals ze tegenwoordig heten) met hun culturele, overgeërfde geloof. In hoog tempo verliezen ze hun leden. In plaats daarvan kiezen mensen voor een niet-godsdienstig leven of voor een niet-institutionele, persoonlijk geconstrueerde spiritualiteit of voor orthodoxe religieuze groeperingen die veel van hun leden vragen en die verwachten dat zij een bekeringservaring hebben. Dit is de reden waarom de bevolking paradoxaal genoeg zowel meer als minder religieus wordt.

Omdat zowel twijfel als geloof groeien, is ons politieke en publieke discours over kwesties van geloof en moraliteit diep verdeeld en in een impasse geraakt. De *culture wars* eisen hun tol. De retoriek en de emoties zijn intens, hysterisch zelfs. Degenen die geloven in God en in het christendom zijn eropuit om “hun geloof op te leggen aan de rest” en willen “de klok terugdraaien” naar een minder verlichte tijd. Degenen die niet geloven, zijn “vijanden van de waarheid” en “verkondigers van het relativisme en verdedigers van de vrije moraal.” We gaan niet in gesprek met de andere partij; we verachten die alleen maar.

We bevinden ons in een impasse tussen de aan kracht winnende machten van twijfel én geloof en dit probleem is niet opgelost met een eenvoudige roep om meer fatsoen en dialoog. Discussies zijn afhankelijk van de beschikbaarheid van gedeelde referentiekaders waarop beide partijen elkaar kunnen aanspreken. Als fundamentele opvattingen van de werkelijkheid met elkaar in conflict raken, is het bijzonder moeilijk iets te vinden waarop je je kunt beroepen. De titel van het boek van Alasdair MacIntyre *Whose Justice? Which Rationality?* (Wiens recht? Welke rationaliteit?) vat het perfect samen. Onze problemen zijn nog niet zo snel opgelost.

Hoe kunnen we een weg voorwaarts vinden?

In de eerste plaats zullen beide zijden moeten aanvaarden dat *zowel* religie *als* scepticisme groeien. De atheïstische auteur Sam Harris en de leider

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

van Religieus Rechts, Pat Robertson, zouden allebei moeten erkennen dat hun eigen stam sterk is en aan invloed wint. Dat zou een einde maken aan de zelfmedelijdende taal die in beide kampen klinkt: “We sterven spoedig uit! We worden omvergelopen door de oppositie!” Niets is minder waar. Als we ophielden dit soort dingen tegen onszelf te zeggen, zou dat iedereen een stuk fatsoenlijker en welwillender maken ten opzichte van de tegenpartij.

Het zou ons bovendien niet alleen maar geruststellen, maar ook nederig maken. Er zijn nog altijd mensen van seculieren huize die vol overtuiging zeggen dat de orthodox gelovigen niet meer doen dan proberen “het tij van de geschiedenis te keren”, hoewel er geen enkel historisch bewijs is dat religie aan het uitsterven is. Ook gelovigen moeten een stuk minder afwijzend staan ten opzichte van seculier scepticisme. Christenen zouden moeten reflecteren op het feit dat zulke grote sectoren van onze voormalige (voornamelijk) christelijke maatschappij het geloof de rug hebben toegekeerd. Dat zou zeker leiden tot zelfbeproeving. De tijd van het maken van elegante afkeurende gebaren richting de andere partij is voorbij. Er is nu meer nodig. Maar wat?

Twijfel opnieuw bekeken

Ik wil een voorstel doen. Een voorstel waarvan ik de vruchten heb gezien in de levens van jonge New Yorkers. Ik stel voor dat beide partijen op een radicaal nieuwe manier naar *twijfel* gaat kijken.

Laten we beginnen met de gelovigen. Een geloof zonder twijfels is als een menselijk lichaam zonder afweerstoffen. Mensen die zorgeloos door het leven gaan, die te druk of te onverschillig zijn om moeilijke vragen te stellen over waarom ze geloven zoals ze geloven, zullen ontdekken dat ze met lege handen staan bij een tragische ervaring en met de mond vol tanden bij de prikkelende vragen van een slimme scepticus. Het geloof van een mens kan bijna van de ene op de andere dag instorten als hij of zij jaar in jaar uit weigert om met geduld naar zijn of haar twijfels te luisteren, twijfels die alleen na langdurige overweging vaarwel kunnen worden gezegd.

Gelovigen moeten erkennen dat ze twijfels hebben. En ze moeten er

INLEIDING

ook mee worstelen. Niet alleen met hun eigen twijfels, maar ook met die van hun vrienden en burenen. Het is niet langer genoeg om er bepaalde overtuigingen op na te houden omdat je ze nu eenmaal geërfd hebt. Alleen als je lang en stevig geworsteld hebt met bezwaren tegen je geloof zul je in staat zijn plausibele (en geen belachelijke of kwetsende) redenen voor je geloof aan te voeren tegenover sceptici, inclusief jezelf. En daarbij zal zo'n proces ervoor zorgen dat je degenen die twijfelen, kunt begrijpen en respecteren, zelfs als je zelf een krachtig geloof verworven hebt. In onze huidige situatie is dat net zo belangrijk als het aanvoeren van goede argumenten.

Maar zoals gelovigen moeten leren op zoek te gaan naar redenen voor hun geloof, moeten sceptici leren op zoek te gaan naar het geloof dat schuilgaat achter hun denken. Alle twijfels, hoe sceptisch of cynisch ze ook mogen lijken, zijn in werkelijkheid alternatieve geloofsovertuigingen.¹¹ Je kunt alleen maar aan overtuiging A twijfelen als je gelooft in overtuiging B. Om een voorbeeld te noemen: als je het christendom in twijfel trekt omdat "het niet waar kan zijn dat er maar *een* ware religie is", moet je erkennen dat deze uitspraak in feite een geloofsuitspraak is. Niemand kan dit empirisch aantonen en het is ook geen universele waarheid die iedereen aanvaardt. Als je naar het Midden-Oosten zou gaan en zou zeggen "het kan niet waar zijn dat er maar een religie is", zou bijna iedereen antwoorden "waarom niet?" Je trekt de christelijke overtuiging A in twijfel omdat je vasthoudt aan de onbewijsbare overtuiging B. Iedere twijfel is daarom gebaseerd op een geloofssprong.

Sommige mensen zeggen: "Ik geloof niet in het christendom omdat ik het bestaan van een absolute moraal niet kan accepteren. Iedereen moet voor zichzelf uitmaken wat morele waarheid is." Is dat een uitspraak die men kan bewijzen aan iemand die deze overtuiging niet deelt? Nee, ook hier is sprake van een geloofssprong, van een diepliggend geloof dat individuele rechten niet alleen gelden in de politieke, maar ook in de morele sfeer. Er bestaat geen empirisch bewijs voor zo'n stellingname. Dus is de twijfel (een absolute moraal) een sprong.

Sommige mensen zullen hierop antwoorden: "Mijn twijfels zijn niet gebaseerd op een geloofssprong. Ik heb sowieso geen enkele overtuiging

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

over God. Ik heb eenvoudig geen behoefte aan God en ik heb ook geen zin om daarover na te denken.” Maar achter dit gevoel schuilt de erg moderne overtuiging dat het bestaan van God er niet toe doet, tenzij het mijn emotionele behoeften raakt. De spreker verweidt zijn of haar leven eronder dat er geen God bestaat die je verantwoordelijk houdt voor je overtuigingen en voor je gedrag als je geen behoefte aan hem hebt. Dat kan waar zijn en dat kan niet waar zijn, maar het is hoe dan ook een behoorlijke geloofssprong.¹²

Je kunt het christendom alleen terecht en eerlijk in twijfel trekken als je de alternatieve overtuiging onder iedere twijfel onderscheidt en je vervolgens afvraagt welke redenen je hebt om deze overtuiging te hebben. Hoe weet je dat jouw overtuiging waar is? Het zou inconsequent zijn meer verantwoording van het christelijke geloof te vragen dan van je eigen overtuiging. Toch is dit precies wat vaak gebeurt. Je moet in alle eerlijkheid je eigen twijfels in twijfel trekken. Mijn stelling is de volgende: Als je erkent dat je bepaalde overtuigingen hebt waarop je twijfels over het christendom gebaseerd zijn en als je net zoveel bewijs voor deze overtuigingen vraagt als aan christenen voor hun overtuigingen, zul je ontdekken dat je twijfels lang niet zo solide zijn als ze eerst hadden geleken.

Ik moedig sceptici aan om te worstelen met het onbewezen “blinde geloof” waarop het scepticisme gebaseerd is om te zien hoe moeilijk het is deze overtuigingen te bewijzen aan degenen die ze niet delen. Ik moedig gelovigen aan om te worstelen met hun persoonlijke bezwaren tegen het geloof en met de bezwaren van de cultuur. Aan het eind van deze twee processen zul je (zelfs als je de scepticus of de gelovige bent gebleven die je daarvoor was) je eigen standpunt met grotere helderheid en tegelijkertijd met grotere nederigheid innemen. Dan zal er voor de andere partij begrip, sympathie en respect ontstaan. Een houding die daarvoor nog niet bestond. Gelovigen en niet-gelovigen zullen dan opstijgen tot het niveau van meningsverschil in plaats van verachting. Dit zal gebeuren als beide zijden geleerd hebben het betoog van de ander in zijn sterkste en meest positieve vorm voor te stellen. Alleen dan is het veilig en eerlijk om het ermee oneens te zijn. Daarmee bereiken we beschaving en fatsoen in een pluralistische maatschappij. En dat is niet gering.

INLEIDING

Een geestelijke derde weg?

De rest van het boek is een distillaat van de vele gesprekken die ik in de afgelopen jaren met twijfelaars heb gevoerd. Zowel in mijn prediking als in persoonlijke gesprekken heb ik geprobeerd om sceptici op respectvolle wijze te helpen om naar hun eigen geloofsgronden te kijken terwijl ik tegelijkertijd de mijne blootstelde aan hun scherpe kritiek. In de eerste helft van dit boek zullen we de zeven grootste bezwaren en twijfels aan het adres van het christendom bekijken die ik in de afgelopen jaren ben tegengekomen. Op respectvolle wijze zal ik de alternatieve overtuiging onder deze bezwaren en twijfels aan het licht brengen. Vervolgens zullen we in de tweede helft van het boek de argumenten waarop het christelijk geloof gebaseerd is aan een onderzoek onderwerpen.

Respectvolle dialoog tussen traditionele conservatieven en seculiere liberalen in hun respectievelijke loopgraven is een groot goed en ik hoop dat dit boek deze dialoog zal stimuleren. Maar mijn ervaring als voorganger in New York heeft mij ook nog een andere stimulans gegeven om dit boek te schrijven. Zodra ik in New York was aangekomen, besepte ik dat de situatie met betrekking tot geloof en twijfel er niet zo uitzag als de experts hadden gezegd. De oudere blanken die het culturele leven van de stad bepaalden, waren zeker seculier. Maar onder de in groeiende mate multi-etnische groep jongere professionals en immigranten uit de arbeidersklasse heerste een uitbundige, categorieoverstijgende variëteit aan krachtige religieuze overtuigingen. Vooral het christendom groeide zeer snel.

Ik denk dat deze jonge christenen de pioniers zijn van een aantal belangrijke nieuwe religieuze, sociale en politieke constellaties die de oudere politieke discussies voor achterhaald zullen verklaren. Nadat ze geworsteld hebben met bezwaren en twijfels omtrent het christendom, kiezen velen met overtuiging voor een orthodox geloof dat niet past binnen de huidige categorieën van progressieve democraat of conservatieve republikein. Velen zien dat beide kampen individuele vrijheid en persoonlijk geluk tot hoogste waarde verklaren in plaats van God en het algemeen belang. Het individualisme van de progressieven manifesteert zich in hun standpunten over abortus, seksualiteit en het huwelijk. Het individualis-

KELLER IN ALLE REDELJKHEID

me van de conservatieven manifesteert zich in hun diepe wantrouwen tegenover de publieke sector en in hun overtuiging dat armoede simpelweg te wijten valt aan een gebrek aan persoonlijke verantwoordelijkheid. Het nieuwe, zich snel verspreidende multi-etnische orthodoxe christendom in de steden geeft veel meer om de armen en om sociale gerechtigheid dan de republikeinen en tegelijkertijd geven deze christenen veel meer om het hooghouden van de klassiek christelijke moraal en seksuele ethiek dan de democraten.

Waar de eerste helft van het boek een weg laat zien die veel van deze christenen dwars door de twijfel heen hebben bewandeld, is de tweede helft van het boek een meer positieve uiteenzetting van het geloof dat zij uitdragen in de wereld. Hier zijn drie mensen uit de kerk van vandaag:

June was afgestudeerd aan een *Ivy League* universiteit¹³. Ze woonde en werkte in Manhattan. Ze raakte zo geobsedeerd door haar uiterlijk dat ze een eetstoornis ontwikkelde en verslaafd raakte aan verdovende middelen. Ze begon in te zien dat ze bezig was zichzelf de vernieling in te helpen, maar ze besepte ook dat ze eigenlijk geen reden had om haar roekeloze leven op te geven. Wat had haar leven tenslotte voor zin? Waarom zou ze zichzelf niet in de vernieling helpen? Ze wendde zich tot de kerk en probeerde Gods genade te begrijpen en zijn aanwezigheid te ervaren. Ze had gesprekken met een pastoraal medewerker van de kerk, die haar hielp een verband te leggen tussen de genade van God en haar schijnbaar onuitputtelijke behoefte aan acceptatie. Uiteindelijk had ze het vertrouwen voor een ontmoeting met God zelf. Hoewel ze het moment niet precies kan aanwijzen, begon ze zich voor het eerst “onvoorwaardelijk geliefd” te voelen “als een ware dochter van God”. Langzaam maar zeker ontving zij bevrijding van haar zelfverwoestende gedrag.

Jeffrey was een New Yorkse musicus die was opgegroeid in een behoudend Joodse familie. Zijn vader en moeder hadden allebei aan een ernstige vorm van kanker geleden en zijn moeder was eraan bezweken. Omdat hij in zijn jeugd veel ziek was geweest, bekwaam-

INLEIDING

de hij zich in de Chinese geneeskunde. Daarbij deed hij aan taoïstische en boeddhistische meditatie. Hij raakte extreem gefixeerd op zijn lichamelijke welbevinden. Hij was totaal niet in een toestand van “geestelijke nood” toen een vriend hem begon mee te nemen naar Redeemer. Hij vond de preken goed “tot aan dat Jezus-gedoe aan het einde”. Dan luisterde hij niet langer. Maar spoedig begon hij een beetje jaloers te worden op zijn christelijke vrienden met hun vreugde en hoop voor de toekomst. Dat had hij nooit eerder meegemaakt. Vanaf dat moment begon hij ook naar het laatste stuk van de preken te luisteren en hij beseftte dat die hem voor een intellectuele uitdaging stelden die hij eerst niet onder ogen had willen zien. Uiteindelijk ontdekte hij, tot zijn verrassing, dat de momenten in zijn meditatiesessies waarop hij “normaal pure stilte en kalmte beleefde voortdurend onderbroken werden door beelden van Jezus aan het kruis”. Hij begon te bidden tot de God van de christenen en beseftte al snel dat de overheersende lijn van zijn levensverhaal altijd het ontsnappen aan en de totale vermindering van lijden was geweest. Nu zag hij in hoe armzalig zo’n levensdoel was. Toen hij begreep dat Jezus zijn lichamelijke gezondheid en zijn leven had overgegeven om de wereld – en hem – te redden, raakte dat hem diep. Hij zag ineens hoe hij de moed kon ontvangen voor het onvermijdelijke lijden van de toekomst en hoe hij kon weten dat er een weg door het lijden heenliep. Hij omhelsde het evangelie van Jezus Christus.

Kelly was een hoogopgeleide atheïst. Als twaalfjarig meisje had zij haar opa zien sterven aan kanker en had ze meegemaakt dat haar zusje een operatie, een chemokuur en bestraling moest ondergaan vanwege een hersentumor. Tegen de tijd dat ze aan de Universiteit van Columbia aan haar master begon, had ze de hoop verloren dat het leven enige zin had. Verschillende christelijke vrienden aan de universiteit vertelden haar over hun geloof, maar zij was “een rotsbodem voor het zaad” van hun getuigenissen. Maar toen haar zusje een beroerte kreeg en op veertienjarige leeftijd verlamd raakte, besloot ze God niet vaarwel te zeggen maar bewuster op zoek te

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

gaan. In die tijd woonde en werkte ze inmiddels in de stad. Ze ontmoette haar toekomstige echtgenoot Kevin, ook afgestudeerd aan Columbia en een atheïst die op Wall Street bij J.P. Morgan¹⁴ werkte. Ze waren hardnekkig in hun twijfels over God, maar toch hadden ze ook twijfels over hun twijfels en dus begonnen ze Redeemer te bezoeken. Hun pelgrimstocht naar het geloof was lang- en moeizaam. Een van de dingen die ze op het spoor hield, was het grote aantal gelovige christenen dat ze daar ontmoetten die net zo erudiet en intelligent waren als alle andere mensen die ze in de stad tegenkwamen. Uiteindelijk raakten ze niet alleen overtuigd van de intellectuele geloofwaardigheid van het christendom, ze werden ook aangetrokken door de christelijke levensvisie. Kelly schreef: “Als atheïst dacht ik dat ik een leven leefde dat moreel, gemeenschapsgericht en betrokken op sociale gerechtigheid was. Maar het christendom had een nog hogere standaard: die ging tot op het niveau van onze gedachten en de staat van ons hart. Ik aanvaardde Gods vergeving en nodigde hem uit in mijn leven.” Kevin schreef: “Ik zat in een koffietentje *Onversneden christendom* van C.S. Lewis te lezen. Ik legde het boek neer en schreef in mijn aantekeningenboek: ‘Het bewijs dat de beweringen van het christendom omgeeft, is simpelweg overweldigend.’ Ik besepte dat mijn prestaties uiteindelijk onbevredigend zouden zijn. De goedkeuring van mensen is vluchtig en het *carpe diem*-leven dat alleen maar gericht is op avontuur is niet meer dan een vorm van narcisme en afgoderij. En zo werd ik christen.”¹⁵

Jezus en onze twijfels

Kelly vertelt in haar levensverhaal dat het nieuwtestamentische verhaal over Tomas haar troost bood in haar worsteling met geloof en twijfel. In dat verhaal biedt Jezus een visie op twijfel die heel wat genuanceerder is dan die van zowel moderne sceptici als van gelovigen. In zijn ontmoeting met de “ongelovige Tomas” daagde hij deze uit zich niet neer te leggen bij zijn twijfels (“geloof!”) maar beantwoordde tegelijkertijd zijn vraag om meer bewijs. Bij een andere gelegenheid ontmoet Jezus een man die toegeeft dat hij vol twijfels zit (Marcus 9,24) en tegen Jezus zegt: “Kom mijn

INLEIDING

ongeloof te hulp” – Help me met mijn twijfels! Als antwoord op deze eerlijke bekentenis zegen Jezus hem met de genezing van zijn zoon. Of je nu een gelovige of een scepticus bent, ik nodig je uit om dezelfde soort eerlijkheid te zoeken en om te groeien in inzicht in de aard van je eigen twijfels. Het resultaat zal al je verwachtingen overtreffen.

Deel 1

De sprong van de twijfel

1. Het kan niet waar zijn dat er maar *een* ware godsdienst is

“Hoe kan er maar een waar geloof zijn?” vroeg Blair, een vierentwintigjarige vrouw uit Manhattan. “Het is arrogant om te zeggen dat jouw godsdienst superieur is en om vervolgens te proberen anderen tot die godsdienst te bekeren. Alle godsdiensten zijn toch zeker allemaal even goed en even geschikt om aan de behoeften van hun volgelingen te voldoen.”

“Religieuze exclusiviteit is niet alleen bekrompen; het is zelfs gevaarlijk” voegde George een Britse jongeman die ook in New York woonde, daaraan toe. “Godsdiensten hebben geleid tot ontzettend veel ruzies, verdeeldheid en conflicten. Zij zouden wel eens de grootste bedreiging voor de wereldvrede kunnen zijn. Als christenen blijven benadrukken dat zij ‘de waarheid’ in pacht hebben – en als andere godsdiensten dat ook blijven doen – zal de wereld nooit vrede kennen.”¹

In mijn bijna twintig jaar in New York City heb ik heel vaak aan mensen kunnen vragen: “Wat is jouw grootste probleem met het christendom? Wat zit je in de christelijke overtuigingen en levenspraktijk het meest dwars?” Een van de meest voorkomende antwoorden kunnen met een woord worden weergegeven: *exclusiviteit*.

Ik werd eens uitgenodigd om als vertegenwoordiger van het christelijk geloof mee te doen aan een paneldiscussie op een lokale universiteit. Ik zat daar samen met een joodse rabbi en een islamitische imam. Aan de panelleden werd gevraagd de verschillen tussen de drie godsdiensten te bespreken. Het gesprek was hoffelijk, intelligent en respectvol van toon. Iedere spreker bevestigde dat er aanzienlijke, onverzoenbare verschillen bestonden tussen de drie grote godsdiensten. Een van de gespreksonderwerpen was Jezus. We waren het allemaal eens met de uitspraak “als christenen gelijk hebben met hun geloof in Jezus als God, dan schieten

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

moslims en joden ernstig tekort in het liefhebben van God zoals hij werkelijk is, maar als moslims en joden gelijk hebben als ze zeggen dat Jezus slechts een leraar of een profeet was, dan schieten christenen even ernstig tekort in het liefhebben van God zoals hij werkelijk is.” Het kwam erop neer dat we niet allemaal evenveel gelijk konden hebben met betrekking tot de aard van God.

Een aantal studenten raakte hierdoor behoorlijk geïrriteerd. Een student stelde dat het enige wat er toe deed was in God te geloven en een liefdevol mens te zijn. Stellen dat het ene geloof de waarheid beter begrijpt dan het andere was intolerant. Een andere student keek ons geestelijken aan en zei gefrustreerd: “We zullen *nooit* vrede op aarde kennen als religieuze leiders zulke exclusieve uitspraken blijven doen!”

Het is een wijdverspreide overtuiging dat godsdienst een van de belangrijkste hindernissen is voor wereldvrede. Dit geldt in het bijzonder voor de grote traditionele godsdiensten met hun exclusieve aanspraken op superioriteit. Misschien verbaast het je dat ik het hier als christelijke dominee mee eens ben. In zijn algemeenheid heeft godsdienst de neiging om in het menselijke hart een hellend vlak te creëren. Elke godsdienst vertelt haar volgelingen dat zij “de waarheid” bezitten, en dit leidt er uiteraard toe dat zij zich superieur gaan voelen ten opzichte van degenen met andere overtuigingen. Een godsdienst vertelt haar volgelingen ook dat ze gered worden en in verbinding staan met God als ze die waarheid toegewijd uitleven. Dit leidt ertoe dat zij zich afscheiden van degenen die minder toegewijd en puur leven. Om die reden is het voor de ene religieuze groep makkelijk om karikaturen en stereotypen te maken van andere religieuze groepen. Deze situatie wordt zomaar een vicieuze cirkel die uitdraait op marginalisering van de ander, zo niet op onderdrukking, misbruik en geweld.

Wat moeten we doen als we weten dat godsdiensten een gevaar zijn voor de wereldvrede? Er zijn drie benaderingen die gebruikt worden door leiders van samenlevingen en culturen over de hele wereld om de verdeeldheid brengende kracht van godsdiensten aan te pakken. Er wordt opgeroepen godsdienst te verbieden, haar te veroordelen of haar op zijn minst radicaal te privatiseren.² Er zijn heel wat mensen die in een van

HET KAN NIET WAAR ZIJN DAT ER MAAR *EEN* WARE GODSDIENST IS

deze benaderingen heil zien. Helaas geloof ik niet dat er ook maar een effect zal hebben. Sterker nog; ik ben bang dat ze de situatie er alleen maar ernstiger op maken.

Verbied godsdienst

Een manier om de verdeeldheid brengende kracht van godsdienst te hanteren was om haar met harde hand in te perken of zelfs te verbieden. In de twintigste eeuw is er een aantal grootschalige pogingen ondernomen om dit te bewerkstelligen. Rusland onder de Sovjets, het communistische China, het Rode Khmerregime en (op een andere manier) nazi-Duitsland waren er allemaal op gebrand religieuze praktijken streng te controleren om te voorkomen dat de godsdiensten de maatschappij zouden verdelen en de macht van de staat zouden aantasten. Het resultaat was echter geen vrede en harmonie, maar nog meer onderdrukking. De tragische ironie van deze situatie wordt door Alister McGrath onder woorden gebracht in zijn beschrijving van de geschiedenis van het atheïsme:

De twintigste eeuw heeft een van de grootste en meest verontrustende paradoxen van de menselijke geschiedenis opgeleverd: dat de grootste onverdraagzaamheid en gewelddadigheid van die eeuw gepraktiseerd werd door degenen die geloofden dat de godsdienst onverdraagzaamheid en gewelddadigheid veroorzaakte.³

In de late negentiende en in de vroege twintigste eeuw ging met dergelijke ondernemingen de wijdverbreide overtuiging hand in hand dat godsdiensten zouden verzwakken en uitsterven naarmate de mensheid meer technologische vooruitgang boekte. Deze opvatting zag godsdienst als een fase in de menselijke evolutie. Vroeger hadden we godsdienst nodig om een angstaanjagende en onbegrijpelijke wereld te hanteren. Maar hoe verder onze wetenschappelijke kennis zich ontwikkelt en hoe meer we onze omgeving begrijpen en beheersen, hoe geringer onze behoefte aan godsdienst wordt, zo dacht men.⁴

Maar dat is niet gebeurd en deze “secularisatiethese” wordt vandaag grotendeels verworpen.⁵ Bijna alle grote godsdiensten groeien in aantal.

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

De groei van het christendom, in het bijzonder in de ontwikkelingslanden, is explosief. Alleen al in Nigeria wonen zes keer zoveel anglicanen als in de hele Verenigde Staten. Er wonen meer presbyterianen in Ghana dan in de Verenigde Staten en Schotland samen. Het aantal christenen in Korea is in de afgelopen honderd jaar gestegen van 1 naar 40 procent en deskundigen geloven dat in China hetzelfde gaat gebeuren. Als er over vijftig jaar een half miljard Chinese christenen zijn, zal dat de gang van de geschiedenis drastisch veranderen.⁶ Het christendom dat groeit, is in de meeste gevallen niet de gesecculariseerde, uitgedunde versie van het christendom die de sociologen hadden voorspeld. In plaats daarvan is er sprake van een robuust supernaturalistisch geloof. Men gelooft in wonderen, het gezag van de Schrift en in persoonlijke bekering.

Vanwege de vitaliteit van geloof in de wereld, maken pogingen om het te onderdrukken of te beheersen het vaak alleen maar sterker. Toen de Chinese communisten na de Tweede Wereldoorlog westerse zendelingen verdreven uit hun land, dachten ze het Chinese christendom daarmee een fatale slag te hebben toegebracht. Maar in plaats daarvan zorgde deze actie ervoor dat het leiderschap in de Chinese kerk autochter en daarmee krachtiger werd.

Religie is geen tijdelijk verschijnsel dat ons geholpen heeft ons aan onze omgeving aan te passen. Het is een permanent en centraal aspect van de *condition humaine*. Dit is een bittere pil voor seculiere, niet-godsdienstige mensen. Iedereen denkt graag van zichzelf dat hij tot de meerderheid behoort, dat hij geen extremist is. Maar het zijn de robuuste religieuze overtuigingen die de wereld domineren. En er is geen reden om aan te nemen dat dit zal veranderen.

Veroordeel godsdienst

Godsdiensten verdwijnen niet en hun kracht kan niet worden verzwakt door overheidscontrole. Maar kunnen we via onderwijs en discussie geen manieren vinden om godsdiensten die aanspraak maken op “de waarheid” en anderen tot hun geloofsovertuigingen proberen te bekeren sociaal te ontmoedigen? Kunnen we niet iets bedenken om al onze burgers, wat hun overtuiging ook is, aan te sporen om toe te geven dat iedere gods-

HET KAN NIET WAAR ZIJN DAT ER MAAR *EEN* WARE GODSDIENST IS

dienst of overtuiging slechts een van de vele geldige en gelijkwaardige wegen tot God is en een van de vele geldige en gelijkwaardige manieren om hier op aarde te leven?

Deze benadering creëert een omgeving waarin exclusieve godsdienstige aanspraken (zelfs in persoonlijke conversaties) als onverlicht en absurd worden beschouwd. Zij doet dit door stelselmatig bepaalde axioma's te verkondigen, net zolang tot ze uiteindelijk de status van gemeengoed hebben bereikt. Degenen die hiervan afwijken, worden gestigmatiseerd als dwaas of gevaarlijk. In tegenstelling tot de eerste strategie heeft deze benadering van de verdelende kracht van godsdienst enig succes. Maar uiteindelijk kan deze benadering niet slagen omdat zij een fatale innerlijke tegenspraak in zich draagt (wellicht is er zelfs sprake van hypocrisie) die uiteindelijk zal leiden tot de val van deze denkwijze. Hieronder volgen vier van deze axioma's en de problemen waartoe ze leiden.

“Alle grote godsdiensten zijn gelijkwaardig en leren in de kern hetzelfde.”

Deze bewering is zo gebruikelijk dat een journalist laatst schreef dat iedereen die gelooft dat “er minderwaardige godsdiensten bestaan” een rechts-extremist is.⁷ Maar willen we nu echt zeggen dat de Branch Davidians⁸ of godsdiensten die kinderoffers eisen niet van een lagere orde zijn dan andere geloofsovertuigingen? Veruit de meeste mensen zullen bijna zeker vinden van wel.

De meeste mensen die beweren dat godsdiensten gelijkwaardig zijn, denken daarbij aan de grote wereldgodsdiensten en niet aan splintergroeperingen en sektes. De tegenwerping die ik op de avond van de paneldiscussie kreeg van een student zag er ook zo uit. Hij stelde dat de leerstellingen verschillen tussen het jodendom, de islam, het christendom, boeddhisme en hindoeïsme oppervlakkig en van weinig betekenis waren en dat ze allemaal in dezelfde God geloofden. Toen ik hem vroeg wie deze God was, beschreef hij hem als een Geest in het universum met liefde voor iedereen. Het probleem van deze stellingname is haar innerlijke tegenspraak. Zij stelt dat leerstellingen onbelangrijk zijn, maar doet tegelijkertijd leerstellende uitspraken over de aard van God. Daarbij zijn het ook nog eens

KELLER IN ALLE REDELJKHEID

uitspraken waarmee geen van de grote godsdiensten het eens is. Het boeddhisme gelooft helemaal niet in een persoonlijke God. Het jodendom, het christendom en de islam geloven in een God die mensen verantwoordelijk houdt voor hun overtuigingen en daden en wiens eigenschappen niet allemaal gereduceerd kunnen worden tot liefde. Ironisch genoeg is de stellige uitspraak dat dogma's er niet toe doen, zelf een dogma. Mensen die dergelijke dingen zeggen, houden er zelf een specifieke kijk op God op na. Deze kijk wordt beschouwd als superieur en meer verlicht dan de geloofsovertuigingen van de meeste grote godsdiensten. De voorstanders van deze benadering doen zelf wat ze anderen verbieden.

“Iedere godsdienst ziet maar een stukje van de geestelijke waarheid, maar niemand kan de hele waarheid zien.”

Deze uitspraak wordt soms geïllustreerd aan de hand van het verhaal van de blinde mannen en de olifant. Een groepje blinden maakte een wandeling en stuitte daarbij op een olifant. De olifant liet toe dat de mannen hem aanraakten. “Dit dier is lang en flexibel als een slang”, zei de eerste blinde die de slurf vasthad. “Helemaal niet, dit dier is dik en rond als een boomstam”, zei de tweede blinde die de poot van de olifant vasthield. “Nee, dit dier is juist groot en plat”, zei de derde man die met zijn hand over de flank van de olifant streek. Elke blinde man kon maar een deel van de olifant voelen. Niemand kon zich de hele olifant voorstellen. Hetzelfde geldt voor de wereldgodsdiensten, wordt er dan gezegd. Elke godsdienst heeft een deel van de waarheid in handen over de geestelijke werkelijkheid, maar niemand kan de hele olifant zien of beweren dat hij een alomvattend zicht op de waarheid heeft.

Deze illustratie heeft een averechtse uitwerking op degenen die haar gebruiken. Het verhaal wordt verteld vanuit het gezichtspunt van iemand die niet blind is. Je kunt alleen weten dat iedere blinde man slechts een deel van de olifant te pakken heeft als *jij* de hele olifant wel kunt zien!

Er hangt een sfeer van nederigheid rondom de bewering dat de waarheid veel groter is dan wij kunnen bevatten, maar als deze gebruikt wordt om alle waarheidsaanspraken ongeldig te verklaren, is het in feite een arro-

HET KAN NIET WAAR ZIJN DAT ER MAAR *EEN* WARE GODSDIENST IS

gante aanspraak op kennis die superieur is ten opzichte van [alle andere kennis]... We moeten vragen: "Wat is het [absolute] gezichtspunt van waaruit jij beweert de absolute aanspraken te kunnen relativeren die door deze verschillende boeken worden gedaan?"⁹

Hoe kun je ooit weten dat geen enkele godsdienst de hele waarheid kan zien tenzij je zelf de superieure alomvattende kennis hebt van de geestelijke werkelijkheid waarvan je net beweerde dat geen van de godsdiensten die heeft?

"Religieuze overtuigingen zijn te cultureel en historisch bepaald om 'waarheid' te zijn."

Bijna twintig jaar geleden kreeg ik vaak voor de voeten geworpen dat alle godsdiensten even waar zijn. Maar nu hoor ik steeds vaker dat alle godsdiensten even onwaar zijn. Deze tegenwerping gaat ongeveer zo: "Alle morele en geestelijke beweringen zijn het product van onze specifieke historische en culturele omgeving. Om die reden kan niemand beweren dat hij of zij de Waarheid kent, omdat niemand kan beoordelen of de ene bewering over de morele en geestelijke werkelijkheid meer waar is dan de andere." De socioloog Peter L. Berger onthult de ernstige innerlijke tegenspraak in deze algemeen aanvaarde aanname.

In zijn boek *A Rumour of Angels* vertelt hij hoe de twintigste eeuw "de sociologie van de kennis" had onthuld. Dat wil zeggen, mensen geloven voornamelijk wat ze geloven omdat ze sociaal geconditioneerd zijn om dat te doen. We denken graag dat we voor onszelf denken, maar zo simpel ligt dat niet. We denken zoals de mensen die we het meest bewonderen en nodig hebben denken. Iedereen behoort tot een gemeenschap die de plausibiliteit van bepaalde overtuigingen aanmoedigt en die van andere overtuigingen ontmoedigt. Berger merkt op dat veel mensen op grond van deze feiten geconcludeerd hebben dat het onmogelijk is om de juistheid of onjuistheid van strijdende overtuigingen te beoordelen, omdat we allemaal vastzitten in onze historische en culturele bepaaldheid.

Maar Berger gaat verder, waarbij hij erop wijst dat absoluut relativisme alleen kan bestaan als relativisten zichzelf buiten de werking van hun

KELLER IN ALLE REDELJKHEID

eigen scheermes stellen.¹⁰ Als je uit de sociale bepaaldheid van alle overtuigingen afleidt dat “geen enkele overtuiging universeel geldig kan zijn voor iedereen”, is dat een alles en iedereen omvattende uitspraak die zelf het product is van sociale bepaaldheid en dus volgens haar eigen criteria niet waar kan zijn. “Relativiteit relativeert zichzelf,” aldus Berger. Consequent relativisme bestaat niet.¹¹ Zeker, onze culturele vooroordelen maken de afweging van strijdende waarheidsaanspraken moeilijker. De sociale bepaaldheid van overtuigingen is een feit, maar dat feit kan niet gebruikt worden om aan te tonen dat alle waarheid volstrekt relatief is, want dat argument ontkracht zichzelf. Berger komt tot de conclusie dat we het tegen elkaar afwegen van geestelijke en godsdienstige beweringen niet kunnen ontlopen door ons te verschuilen achter het cliché dat “we de Waarheid op geen enkele manier kunnen kennen”. We ontkomen niet aan het zware werk van het stellen van de vraag: welke uitspraken over God, de menselijke natuur en de geestelijke werkelijkheid zijn waar en welke zijn onwaar? We moeten ons leven baseren op *iets van een* antwoord op die vragen.

De filosoof Alvin Plantinga heeft zijn eigen versie van Bergers argumentatie. Vaak zeggen mensen tegen hem: “Als je in Marokko was geboren, zou je geen christen zijn maar moslim.” Zijn antwoord daarop is:

Stel dat we toegeven dat als ik uit islamitische ouders in Marokko was geboren, in plaats van uit christelijke ouders in Michigan, mijn overtuigingen geheel anders zouden zijn geweest. Datzelfde geldt dan voor de pluralist (...) Als de pluralist in [Marokko] geboren was, was hij waarschijnlijk geen pluralist geweest. Volgt hieruit dat (...) zijn pluralistische overtuigingen in hem zijn ontstaan door een onbetrouwbaar overtuigingen producerend proces?¹²

Plantinga en Berger doen precies hetzelfde. Je kunt niet zeggen: “Alle beweringen over godsdienst zijn historisch bepaald behalve de bewering die ik nu doe.” Waarom zouden we je moeten geloven als jij beweert dat niemand kan bepalen welke overtuigingen juist of onjuist zijn? De werkelijkheid is dat we allemaal op de een of andere manier waarheidsaanspra-

HET KAN NIET WAAR ZIJN DAT ER MAAR *EEN* WARE GODSDIENST IS

ken doen die erg moeilijk op een verantwoorde manier tegen elkaar zijn af te wegen. Maar we hebben geen alternatief.

“Het is arrogant om te beweren dat jouw godsdienst waar is en te proberen anderen te bekeren.”

De bekende godsdienstgeleerde John Hick heeft geschreven dat zodra je je ervan bewust wordt dat er vele andere net zo intelligente en goede mensen in de wereld zijn die er andere overtuigingen op nahouden dan jij, en dat het je niet zal lukken hen op andere gedachten te brengen, je arrogant bent als je blijft proberen ze te bekeren of je eigen standpunt als de superieure waarheid te beschouwen.¹³

Ook hier is er sprake van een inherente tegenstrijdigheid. De meeste mensen op aarde zijn het niet met John Hick eens dat alle godsdiensten gelijkwaardig zijn en veel van die mensen zijn net zo goed en intelligent als hij en toch niet van zins hun mening te veranderen. Dat zou de uitspraak “alle godsdiensten die beweren een betere kijk op de zaken te hebben zijn arrogant en verkeerd” volgens haar eigen criteria arrogant en verkeerd maken.

Veel mensen zeggen dat het etnocentrisch is om te beweren dat onze godsdienst superieur is ten opzichte van anderen. Maar is die uitspraak zelf niet etnocentrisch? De meeste niet-westerse culturen hebben er geen probleem mee te zeggen dat hun cultuur en godsdienst de beste zijn. Het idee dat het verkeerd is om dat te zeggen, is diepgeworteld in de westerse traditie van zelfkritiek en individualisme. Als je anderen beschuldigt van de “zonde” van etnocentrisme, zeg je feitelijk “de wijze waarop onze cultuur andere culturen benadert, is superieur ten opzichte van de jouwe.” Op dat moment doen we zelf wat we anderen verbieden.¹⁴ Historicus C. John Sommerville heeft gezegd dat “een godsdienst alleen beoordeeld kan worden op basis van een andere godsdienst.” Je kunt een godsdienst alleen maar evalueren op basis van een aantal ethische criteria die met elkaar uiteindelijk neerkomen op jouw eigen religieuze standpunt.¹⁵

De fatale zwakte in deze benadering van godsdiensten in het algemeen en het christendom in het bijzonder moet inmiddels duidelijk zijn. Sceptici geloven dat *geen enkele* exclusieve aanspraak op kennis van de

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

geestelijke werkelijkheid waar kan zijn. Maar dit bezwaar is zelf een godsdienstige overtuiging. Zij gaat ervan uit dat God onkenbaar is, of dat God liefdevol, maar niet toornig is, of dat God een onpersoonlijke kracht is en geen persoon die in de Schriften spreekt. Dit zijn allemaal onbewijsbare geloofsaannames. Daarbij zijn de mensen die deze benadering voorstaan ervan overtuigd dat zij een superieure kijk op de zaak hebben. Ze geloven dat de wereld er beter aan toe zou zijn als iedereen de traditioneel godsdienstige overtuigingen over God en de waarheid zou laten vallen en hun mening zou overnemen. Om deze reden is hun overtuiging ook een “exclusieve” bewering over de aard van de geestelijke werkelijkheid. Als dit soort overtuigingen allemaal ontmoedigd zouden moeten worden, zou deze overtuiging ook ontmoedigd moeten worden. En als het niet bekrompen is om er een dergelijke overtuiging op na te houden, is het ook niet bekrompen er traditionele godsdienstige opvattingen op na te houden.

Mark Lilla, hoogleraar aan de Universiteit van Chicago, sprak eens een intelligente jonge student van de *Wharton Business School* aan die, tot Lilla's verbijstering, bij een van Billy Grahams campagnes naar voren was gegaan om zijn leven aan Christus te geven. Lilla schrijft:

Ik wilde hem aan het twijfelen brengen over de stap die hij wilde maken. Ik wilde hem helpen in te zien dat er andere manieren van leven zijn, andere manieren om kennis te verwerven, liefde (...) ja zelfs zelftransformatie. Ik wilde hem ervan overtuigen dat zijn waardigheid afhing van een vrije, sceptische houding ten opzichte van leerstellingen. Ik wilde hem... redden.

Twijfel moet net als geloof worden aangeleerd. Het is een vaardigheid. Maar wat zo merkwaardig is aan scepticisme is dat haar oude en hedendaagse aanhangers zo vaak bekeringspredikers zijn geweest. Als ik ze las, wilde ik vaak vragen: “Waarom maak je je hier zo druk over?” Hun scepticisme kan die vraag niet goed beantwoorden. En dat kan ik voor mijzelf ook niet.¹⁶

HET KAN NIET WAAR ZIJN DAT ER MAAR *EEN* WARE GODSDIENST IS

Lilla's wijze zelfkennis brengt aan het licht dat zijn twijfels over het christendom aangeleerd, alternatief geloof is. Hij gelooft dat de menselijke waardigheid afhankelijk is van leerstellig scepticisme, wat niet minder dan een dogma is. Hij geeft toe dat hij er niet onderuit kan te geloven dat het beter is als mensen zijn overtuigingen over de werkelijkheid en menselijke waardigheid zouden overnemen in plaats van die van Billy Graham.

Het is niet minder bekrompen om te beweren dat een godsdienst waar is dan om te beweren dat een bepaalde denkwijze over alle godsdiensten (namelijk dat ze allemaal gelijkwaardig zijn) waar is. We zijn allemaal exclusivisten in onze godsdienstige overtuigingen. We zijn dat alleen op verschillende manieren.

Hou godsdienst volledig privé

Een andere benadering om de verdelende kracht van godsdienst te hantieren, is mensen toestaan om in hun privéleven te geloven dat hun geloof de waarheid is. Ze mogen ook "evangeliseren", maar verder moeten godsdienstige overtuigingen buiten de publieke sfeer worden gehouden. Invloedrijke denkers als John Rawls en Robert Audi hebben betoogd dat we in publieke politieke discussies alleen een pleidooi mogen voeren voor een moreel standpunt wanneer dit een seculiere, niet-religieuze fundering heeft. Rawls' bewering dat (in zijn terminologie) "alomvattende" religieuze standpunten zouden moeten worden uitgesloten van het politieke debat is alom bekend.¹⁷ Nog niet zo lang geleden heeft een bonte verzameling wetenschappers en filosofen "*A Declaration in Defense of Science and Secularism*" (Verklaring ter verdediging van wetenschap en secularisme) ondertekend. Deze verklaring riep onze regeringsleiders op "niet toe te staan dat wetgeving en wetshandhaving beïnvloed worden door religieuze overtuigingen."¹⁸ Onder de ondertekenaars bevonden zich Peter Singer, E.O. Wilson en Daniel C. Dennett. Ook de filosoof Richard Rorty heeft betoogd dat geloof een strikt private aangelegenheid moet blijven en nooit mag worden ingebracht in discussies over overheidsbeleid. Het gebruik van een argument dat geworteld is in een religieuze overtuiging is altijd en simpelweg een "conversatieremmer" waar de niet-gelovige niets mee kan.¹⁹

KELLER IN ALLE REDELIJKHEID

Op de klacht dat deze benadering godsdienst discrimineert, antwoorden Rorty en anderen dat dit beleid simpelweg pragmatisch is.²⁰ Ze zijn ideologisch niet gekant tegen godsdienst op zich. Ook zijn ze er niet op uit om godsdienstige overtuigingen onder toezicht te stellen, zolang ze maar in de privésfeer blijven. Maar het werkt scheidend als er in het publieke domein voortdurend over godsdienst moet worden gesproken. Daar komt bij dat het verschrikkelijk veel tijd kost. Standpunten die gebaseerd zijn op godsdiensten worden gezien als sektarisch en controversieel, maar het seculiere denken over moraliteit wordt gezien als universeel en beschikbaar voor iedereen. Daarom moet het publieke discours seculier zijn en nooit religieus. We zouden zonder verwijzing naar goddelijke openbaring of confessionele tradities moeten samenwerken om de grote problemen van onze tijd te overwinnen, zoals aids, armoede, onderwijs enzovoort. We moeten onze godsdienstige overtuigingen voor onszelf houden en onszelf verenigen rondom politiek beleid dat het beste “werkt” voor de meeste mensen.

Stephen L. Carter van de universiteit van Yale reageert hierop echter door te stellen dat het onmogelijk is om religieuze overtuigingen thuis te laten als we überhaupt willen nadenken over moraliteit.

Alle pogingen, hoe zorgvuldig ook, om een publiek domein te ontwerpen waarin het godsdienstige gesprek geen plaats heeft, zullen uiteindelijk altijd tegen de vertegenwoordigers van de georganiseerde godsdienst zeggen dat alleen zij, en niemand anders, pas mogen deelnemen aan de publieke dialoog als ze dat deel van zichzelf hebben laten varen dat ze zelf als het meest wezenlijk beschouwen.²¹

Hoe kan Carter zo'n uitspraak doen? Laten we ons eerst afvragen wat godsdienst of religie is. Sommige mensen zeggen dat het een of andere vorm van geloof in God is. Maar daar zou zenboeddhisme buiten vallen, want dat gelooft helemaal niet in God. Sommigen zeggen dat godsdienst het geloof in het bovennatuurlijke is. Maar daar valt hindoeïsme buiten, want dat gelooft niet in een bovennatuurlijk gebied buiten de materiële wereld, maar alleen in een geestelijke werkelijkheid binnen de materiële